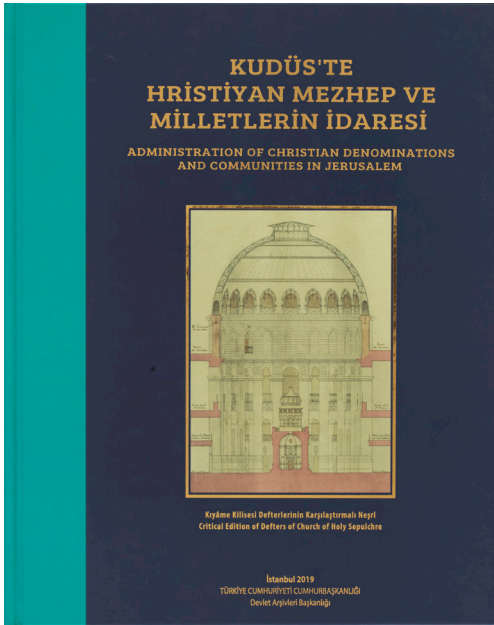

Kudüs'te Hristiyan Mezhep ve Milletlerin İdaresi

Administration of Christian Denominations and Communities in Jerusalem

İstanbul: Devlet Arşivleri Başkanlığı, 2019, 376 s.,
ISBN 978-605-68926-1-5

MUSTAFA CELİL ALTUNTAŞ*

ÜÇ semavi dinin kutsal şehri olan Kudüs, tarihin erken dönemlerinden itibaren insanlık için önemli bir şehir olagelmıştır. İsrailoğullarının Mısır'dan Hz. Musa ile çıkıp nihayetinde Kudüs'te tamamlanan yolculukları neticesinde önemli bir merkez haline gelmiş; Hz. Süleyman zamanında yapılan mabetle de dinî bir kutsiyet kazanmıştır. Daha sonra Asurluların Kudüs'ten Musevileri sürgün etmesi ve kutsal mabedi yıkması üzerine Yahudiler için Kudüs, kimliklerinin muhafazasını üzerine bina edecekleri dinî-millî bir figüre dönüşmüştür. Hz. İsa'nın Kudüs'te doğması ve Hristiyanlarca burada çarpmıha gerildiğine

inanılması Kudüs'ü onlar için de kutsal bir şehir haline getirmiştir. Kudüs'ün Müslümanlar açısından önemi ise Kâbe'den önceki ilk kible olması, Miraç gecesi yaşanan İsrâ hadisenin burada gerçekleşmesi ve Kur'ân-ı Kerim'de çevresi Allah tarafından mübarek kılınmış yer olarak vasıflandırılan Mescid-i Aksâ'nın bulunduğu şehir olmasındandır. Hz. Ömer'in Bizans'ın elinden Kudüs'ü savaşmadan sulh ile teslim almasından sonra şehir, İslam tarihinin önemli merkezlerinden biri haline gelmiştir. Özellikle Haçlı seferleri sonrası elden çıkan Kudüs'ün "şarkın en sevgili sultanı" Selahaddin-i Eyyubî tarafından yeniden fethi Müslümanların daima andıkları destansı bir hatıra olarak zihinlerde yer etmiştir. Osmanlı

* Dr., İstanbul Üniversitesi İstanbul/Türkiye, mcaltuntas@istanbul.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-1975-5799

Devleti'nin Memluk Devleti'ni ortadan kaldırmasıyla birlikte Kudüs'te Osmanlı idaresi başlamış ve bu durum 1917'deki İngiliz işgaline kadar devam etmiştir.

400 yıl Osmanlı idaresinde kalan Kudüs'le ilgili arşivlerimizde çok sayıda belge bulunmaktadır. Önemli bir kısmı Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı bünyesindeki arşiv fonlarında bulunan bu belgelerden, Osmanlı Arşivi'nin Divan-ı Hümayun Kilise Defterleri fonunda yer alan 8, 9, 10 ve Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde yer alan 7016 numaralı defterler karşılaştırmalı (tenkitli) olarak Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı tarafından *Kudüs'te Hristiyan Mezhep ve Milletlerin İdaresi* adıyla yayımlanmış bulunmaktadır.

Çalışmanın başında yer alan Giriş bölümünde; Rumların müracaatları neticesinde bu defterlerden 10 numaralı olanın Divan-ı Hümayun Kalemî'nde muhafaza edilmek üzere asıl, 8 numaralı defterin ise Rumlara verilmek üzere suret olarak tanzim edildiği, Rumların elindeki defterin II. Mahmud (1808-1839) döneminde devlete intikal ettiği, 9 numaralı defterin bu iki defterle aynı kayıtları ihtiva etmekle beraber Divan-ı Hümayun Kalemî'nin cari kayıt defteri olduğu, Topkapı Sarayı'nda bulunan 7016 numaralı defterin ise Sultan I. Abdülhamid'e (1774-1789) sunulmak üzere 9 numaralı defterden istinsah edildiği ifade edilmiştir. Dolayısıyla bu defterlerin esas itibarıyla aynı kayıtları ihtiva etmekle beraber farklı amaçlarla tanzim edilmiş oldukları anlaşılmaktadır.

Tenkitli neşrin Devlet Arşivleri Başkanlığı'nın önceki çalışmalarından ayrılan en önemli tarafı; geniş bir Girişle hem defterlerin tanıtımının yapılmış, hem de anlaşılması güç kayıtların bulunduğu yerlerin orada bulunma sebebinin izah edilmiş olmasıdır. Milletler arası anlaşmazlıkların tek tek indekslenmesi ve kayıtlar arasındaki önemli görülen konulara Girişte temas edilmesi kitabı önceki neşirlerden belirgin biçimde farklı kılmaktadır.

Kitabın bariz bir şekilde ortaya koyduğu en önemli husus, farklı inançların aynı çatı altında birlikte yaşama tecrübesinin tarihin belirli bir döneminde gerçekleşmiş olduğudur. Bir diğer önemli husus ise Hristiyan milletler arasındaki ihtilaf ve çatışmalarda Osmanlı'nın hakem rolünü üstlenmiş olduğunu belgelemesidir. Tarihin sadece geçmişi tasvir değil, geleceği tasavvur eden bir alan olduğu göz önünde bulundurulduğunda bu çalışmanın dikkate alınması gereken bir yayın olduğu çok açıktır.

Kitap aynı zamanda Hristiyanlığın tarihiyle alakalı resmî kayıtları içermesi bakımından da kıymetlidir. Hz. İsa'nın ayak izinin bulunduğu mahal, Kudüs'teki ziyaretgâhlar, Kıyamet kilisesinin geçirdiği yangınlar ve tamirler, âyinler, Hristiyan rahip ve mezhepleri arasındaki ihtilaflar gibi çeşitli konularda birinci elden kaynak belgelerin tarihçilere sunulması son derece önemlidir. Zira Kudüs'teki farklı Hristiyan mezheplerine tabi kilise arşivlerinde bu belgelerin muhteviyatını içeren belgelerin bulunma ihtimali olsa da bu belgelerin tarafsız olarak kamuoyuna sunulmuş olması Hristiyanlıkla ilgili yapılacak araştırmalar açısından da kıymet taşımaktadır.

Söz konusu defterlerde yazışmaların merkezinde yer alan Kutsal Kabir/Kıyame Kilisesi Hristiyanlarca Hz. İsa'nın öldüğü, gömüldüğü ve dirildiği yer olarak kabul edilmesinden dolayı büyük bir önem ve kutsiyet kazanmış ve en başta

gelen hac mekânı olmuştur. Kıyamet Kilisesi'nin isminin Osmanlı belgelerinde Kamame veya Kumame şeklinde isimlendirilmesinin ne anlama gelebileceği ve isimlendirmenin sebebi gibi konular Giriş bölümünde izah edilmiştir. Bu izahatın bu alanda yapılacak diğer çalışmalara da katkı sağlayacağı açıktır.

Kitabın en önemli özelliği "tenkitli neşir" olmasıdır. Böylece bu dört defterde yazılı bulunan birbirinin aynısı olan kayıtlar arasındaki imla ve kelime farklılıkları ortaya konulmuş olmaktadır. Bu durum kitabın en çok emek sarf edilen kısmı olarak göze çarpmaktadır. Kitap bu yönüyle Devlet Arşivleri Başkanlığı'nın yayın faaliyetlerinin geldiği seviyeyi ve dönüşümü göstermesi bakımından da son derece önemlidir. Devlet Arşivleri'nin karşılaştırmalı neşir formatındaki ilk yayını olma özelliğine sahip olan bu kitap, kurumun sonraki yıllarda sadece "belge neşri" formatında değil daha farklı formatlarda da yayınlar yapabileceği izlenimi vermektedir. Bu konudaki tecrübe ve birikim kendini fazlasıyla izhar etmektedir. Kitabın Osmanlı döneminde herhangi bir şehir veya konu olarak isimlendirilmeden *Kudüs'te Hristiyan Mezhep ve Milletlerin İdaresi* olarak adlandırılması Devlet Arşivleri'nin tema merkezli yayıncılığa geçişine bir vesile olabilir. Zira bu yayın tenkitli de olsa bir "neşir" yayıncılığı örneği olmakla beraber Kurumun yeni teşkilat yapısı ile kazandığı özerklik sayesinde bünyesinde kurulacak enstitü ve araştırma merkezleri vasıtasıyla ileriki yıllarda çeşitli araştırma metinleri ve farklı dillerde dünyada kamuoyu oluşturacak yayınlar yapılabilecektir.

Devlet Arşivleri Başkanlığı 1992 yılından beri kamu yayıncılığı alanında önde gelen kurumlardan birisi haline gelmiştir. Bu birikimiyle ileriki yıllarda arşiv malzemesini kamuoyuyla paylaşmaya devam etmesi bütün yönleriyle Osmanlı Devleti'nin daha net bir şekilde ortaya konulmasını mümkün kılacaktır. Ayrıca 1987'den beri kurumda çalışan emektar personelin otuz seneyi aşan bu uzun zaman zarfında edindiği birikimi sonraki nesillere aktaracak çalışmaların yapılması elzem görünmektedir. Yayın faaliyeti bu birikimin görünür kılınması ve aktarılması noktasında çok önemlidir.

Eser, Osmanlı yönetiminin farklı millet ve dinlerden insanları bir arada yaşatabildiğinin en önemli şahitlerinden biridir. Ayrıca Kudüs'te bugün hâlâ yaşanan ihtilafların çözümünde başvuru kaynağı olarak kullanılması da mümkündür. Aynı zamanda bu tür çalışmalar, bu alanda yapılacak araştırmalara muhteva ve yöntem anlamında veri sağlamak bakımından da önemlidir. Zira söz konusu verilerin birlikte okunmasıyla tarihteki siyasi olayların etkisini ve farklı zaman dilimlerindeki uygulamaların muhtemel sebeplerini görmek mümkün olacaktır.

Tüm bu bilgiler Osmanlı Devleti yönetiminde Kudüs'ün insanlık tarihinin ortak mirası olarak kalmaya devam ettiğini, buradaki bütün milletlere ve dinlere hiçbir ayrımcılık gözetilmeden sahip çıkıldığını göstermektedir. Devlet Arşivleri Başkanlığı'nın, Osmanlı'nın siyasi olarak elinde bulundurduğu yerlerdeki yönetim anlayışını ortaya koyan bu tür çalışmalarının artarak devam etmesi alandaki eksikliği giderecek en önemli faaliyetlerdendir.